

ком се у Црној Гори обнавља и учвршћује рад партијских организација, обнавља се Покрајински комитет КПЈ, што условљава интензивнији рад и на развоју СКОЈ-а, који обухвата све омладинске слојеве радничке, сељачке, средњошколске и студентске омладине, који постаје језгро и моторна снага омладинског покрета у Црној Гори. Већ до маја 1935. године, када је одржана Друга покрајинска конференција СКОЈ-а за Црну Гору, СКОЈ има 380 чланова распоређених у 85 хелија, сврстаних у 11 мјесних комитета, што представља огромну снагу, важан фактор за даљи развој комунистичког покрета.

Посебно поглавље аутор посвећује посљедицама које је распуштање СКОЈ-а значило по цјелокупан омладински и комунистички покрет у југословенским оквирима, и напорима да се санирају те одлуке.

У посљедњој глави су истакнути напори, мјере и акције новог руководства, на челу са Јосипом Брозом, на реорганизацији Партије и обнављању СКОЈ-а у Црној Гори и Југославији. Тај период од 1938. до 1941. истакнут као период успешног дјеловања КПЈ на челу са другом Титом на организационом учвршћењу и јачању Партије и СКОЈ-а, који је почетком 1939. г. имао преко три хиљаде чланова, и који ће у борби за демократизацију и независност земље, а затим у ослободилачком рату и револуцији одиграти значајну улогу, чије ће чланство заједно с партијским сачињавати основну политичку и ударну снагу, не само у Црној Гори већ и шире.

Аутор је у овој студији успјешном реконструкцијом догађаја и

њиховом анализом, пратећи двадесетогодишњи развој омладинског покрета у Црној Гори између два светска рата, рељефно приказао његов развојни раст и учвршћење, његово израстање у снажан и утицајан политички фактор, из чијег су се језгра регрутовали руководећи кадрови у црногорском и југословенском напредном радничком покрету, и у ослободилачком рату и револуцији.

„Марљивим систематским истраживањем Бојовић је открио и осветлио многе непознате или недовољно познате чињенице из историје револуционарно-демократског омладинског покрета у Црној Гори, услове у којима се развијао, форме и методе његовог организовања и деловања, учешће и допринос тог покрета развоју револуционарног покрета не само у Црној Гори већ и Југославији итд. На светло дана изнета су и многобројна имена активиста омладинског покрета, од којих многи више нису живи, тако да монографија у извесном смислу представља и спомен-књигу о животу и борби неколико генерација омладине чији је допринос револуционарној борби југословенских народа за преображај старог друштва несумњиво био значајан“ — каже у свом приказу књиге др Мирољуб Васић. А др Надежда Јовановић додаје: „Монографија др Јована Бојовића је пионирски подухват, који пружа могућност да се на једном месту упознамо са развојем и резултатима деловања омладине Црне Горе у међуратном раздобљу, са приликама и условима у којима се тај покрет развијао, тешкоћама и проблемима са којима се суочавао“.

Бранко Ј. Кркељић

Благоје Паровић: ИЗАБРАНИ СПИСИ

Београд 1976, 323

Издавање ове књиге изгледа нам вишеструко значајно: Паровић је изузетна личност предратног револуционарног покрета Југославије; његова активност није била везана за један град или неку оивичену област, већ готово за целу Југославију; радио је, и представљао револуционарни рад-

нички покрет Југославије, и у интернационалним организацијама; период у коме долази до израза његово револуционарно стваралаштво није историографски изучен. Додајмо, наведеном, да се Паровић дружио и револуционарно каллио са руководећим људима радничке класе у Загребу: Јосипом

Брозом, Ђуром Ђаковићем, Ивановом Крндељом и другима (XVI).

Паровићеви списи, чије су издање приредили др Надежда Јовановић и мр Ђорђе Пиљевић, извор су нових сазнања и постаје предмет нових научних анализа. Приређивачи су документа открили у Фонду Коминтерне у Архиву ЦК СКЈ. Објављене су 44 јединице (по врсти: писма, директиве, прогласи, извјештаји, итд.). То, свакако, и нису сви извори који су потекли од Паровића („Шмита“). На другој страни, немамо објављене списе КПЈ, КИ и старог државног апарата у којима се на систематизован начин говори о Паровићу, као личности, револуционару, човеку, другу, борцу, трагичном хероју шпанског бојишта, мада су приређивачи за научни апарат користили бројне податке који се односе на његов живот и рад. Тиме би се, спајањем индивидуалне акције и развоја покрета, добила универзална представа о овом херцеговачком „шертру“ који ће израсти до врхунског југословенског револуционара. Ђ. Пиљевић је опширним предговором (74 стране), који ће тешко моћи да заобиђе било који будући биограф Паровића, настојао да повеже јединство личности и покрета.

Списи откривају револуционара аналитичара, личност која трезвено раслојава прилике, пише без фразе, „хвата“ неумољиву „пулсацију“ маса. Паровићеви погледи одговарају идеологији оног времена: мешају се и неке тврде оцене са изванредним осећањем за једну нову ситуацију и време које долази. У објављеном снопу извора има скица реферата, извештаја, директива ЦК КПЈ, написа о Синдикатима, кадровским питањима, провалама, популаризације марксизма. Паровић, када је реч о том ширењу идеологије КПЈ, објашњава друштвено политичку и идеолошку суштину фашизма, социјалдемократије, класне борбе, експлоатације, империјализма. Много је писао о синдикалном и организационом питању.

Чим се прихватио писане речи изјаснио се одмах за то да се „у-вијек пише истина“; напао је лажну ученост и осудио фразеологију. За главне запрехе у раду Синдиката сматрао је „балканизи-

ране форме капиталистичке рационализације, саботаже и сметње социјал-патриотске бирократије у радничким коморама...“ Говорећи о проглашењу диктатуре Паровић критикује крајности вођства које је преценило значај спонтане акције маса и илузије о „тобоже револуционарном значају случајева шверцовања оружја од стране хрватских фашистичких група“, итд. (183). Дискутујући на VII конгресу Коминтерне „Шмит“ поново говори о погрешном курсу Партије у време диктатуре, илуструјући га тзв. фронталним нападом на диктатуру краља Александра (254).

Паровић се залаже за нову тактику комуниста: да улазе у реформистичке синдикате и у масовне организације, да организују „револуционарну синдикалну опозицију у клерикалним синдикатима“. Но у поменутој дискусији на Конгресу КИ сматра да „секташко наслеђе“ прошлих година још није превазиђено (255).

Паровић је учествовао у обрачуна са групом десних опортуниста у Београду, на челу с бр. 1 (Сима Марковић). Он напада десна и лева скретања у партијској организацији Србије, „незнатне остатке“ десне фракције у Србији. „Никада! Никад више нећемо дозволити, пређашње вршљање и хаос у Партији“ (77). „Комунистичка партија није буржоаски парламент, она не треба и она не трпи никакву „лојалну опозицију...“ Са нападима на „војнофашистичку монархију великосрпске буржоазије“ Паровић се обара на фракцијску секташку борбу која је дуго паралисала Партију.

Полемисао је са Драгољубом Јовановићем. Паровића није интересовало што овај „леви земљорадник“ говори, већ што ради. Јовановић је свој став најбоље дефинисао на процесу пред Државним судом 1932: „...Тражимо реформе одозго да би спречили револуцију одоздо...“ (79). „Аграрни социјализам и аграрна демократија“ имају за циљ, по Паровићу, да придобију радни народ за буржоаску политику (81). Ова оштра, продорна и критичка реч написана је само за једну ноћ, као критика — са платформе класне борбе — Јовановићевог „Новог Антеја“.

Неки „Шмитови“ извештаји не замењив су историјски извор, као онај о организационом, посебно бројном стању КПЈ, 1932, 1933, 1934. (крајем ове године КПЈ је имала 2828 чланова); квантификација се проширује и на СКОЈ, дата је по областима и покрајинама, по најважнијим организацијама (велики градови, индустријски рејони).

У „Изабраним списима“ објављена је и „Скица“ чувеног реферата „О фронту народне слободе“, поднетог на Сплитском пленуму, јуна 1935.

Зборник садржи и чланак „О стварању КП Хрватске и КП Словеније“, објављен у „Пролетеру“, 1935. Приређивачи истичу у напомени да је Паровић написао овај чланак на основу одлуке Политбироа ЦК КПЈ од 18. јуна 1935. Паровић објашњава зашто се стварају партије Словеније и Хрватске а не ствара партија Србије. Паровић истиче да је комунистима стран сваки „буржоаски национализам“, да су они „за слободу и право самоодређења угњетених

народа“. Али, ми не тражимо, каже Паровић, „цијепане Југославије по сваку цијену“. Назив КП Југославије ни у ком случају не значи признање неке непостојеће „југословенске народности“. „Он просто означава да наша Партија ради на територији једне државе која се тако назива“. Партија није федеративна већ централизована, јер...“ Основни организациони принцип међународног большевизма јесте демократски централизам“ (265).

„Изабрани списи“ Паровића књига је која се могла само пожелети, сама за себе, као историјско штиво, евокација на Паровића и његово доба, као извор за историчара, независно од тога што је део докумената стручњацима од раније био познат. Списи су и импулс интензивнијег стручног испитивања 30-их година Краљевине Југославије истраживањем нових извора који припадају Паровићу или говоре о овом познатом револуционару и његовом времену.

Б. Петрановић

Др Здравко Антонић: УСТАНАК У ИСТОЧНОЈ И ЦЕНТРАЛНОЈ БОСНИ 1941

Тематски студија др Здравка Антонића третира устанак 1941. године у Источној и Централној Босни; хронолошки она обрађује вријеме од првих дана краткотрајног априлског рата и капитулације Југославије па све до доласка Врховног штаба и Централног комитета КПЈ у Босну почетком 1942. године. То је вријеме значајних догађаја за читаво подручје Југославије и посебно за уже географско подручје које је предмет истраживања у овој студији. Одмах ваља рећи да је било тешко оивичити ово устаничко подручје и посебно подручје Централне Босне, па аутор с разлогом даје у предговору објашњење термина садржаног у наслову студије — „Централна Босна“.

Студија *Устанак у Источној и Централној Босни 1941.* подијељена је на више поглавља, чиме се обезбјеђује систематичност грађе и прегледност излагања. Поред предговора и увода, она има 5 гла-

ва: Окупација и припреме за устанак, Почетак устанка, Даљи развитак устанка, Партизанско-четнички односи 1941. године и Војно-политичка ситуација у Источној и Централној Босни крајем 1941. и почетком 1942. године.

Но, и поред овако изложене структуре рада, аутор ипак основни проблем научне обраде излаже тематски; поштује, наравно, хронолошки принцип, али му не робује. То је, рекли бисмо, посебан квалитет ове студије, јер су многе теме — начете већ у првој глави — израсле у сложене проблеме којима се карактерише и ово подручје и читав период 1941. године.

Управо зато аутор већ на почетку анализира друштвено-економске и политичке прилике уочи устанка, настојећи да у њима открије коријене многих појава и збивања карактеристичних за каснија понашања свих политичких субјеката на овом историјском и географском подручју. Само так-